

Het Curaçao van Adriaan Hulshoff: Een analyse van de roman *Dorstig paradijs* (1949)

WILLEM BANT

Colegio Arubano

Sectie Nederlands
p/a Colegio Arubano
Vondellaan 14
Oranjestad, Aruba

willembant@hotmail.com

Adriaan Hulshoff's Curaçao: An Analysis of the Novel *Dorstig paradijs* (1949)

Abstract: In 1949, the Dutch publishing house A.J.G. Strengholt's Uitgeversmaatschappij N.V. published the novel *Dorstig paradijs*. Through the eyes of Evelien van Eerdhuysen, the young, Dutch, female protagonist, author Adriaan Hulshoff presented an image of postwar Curaçao. In general, Dutch reviews of Hulshoff's novel were quite positive and mentioned, for instance, the realistic representation of the island. Reviews published on Curaçao were very negative. At the moment the novel was published, Curaçao was fully in the news, because of the deliberations about the political status of the Dutch islands in the Caribbean. The question can be raised whether the image of Curaçao presented by Hulshoff was widespread in the Netherlands and representative of the way the Dutch looked at their Caribbean colonial possessions. One of the reasons why the book got much attention had to do with the name of the author who was hiding behind the pseudonym Adriaan Hulshoff. Most probably it was the well-known female writer Jo van Ammers-Küller, who after the Second World War, was banned from publishing because of collaborating with the Germans.

Keywords: imagology; Curaçao; passantenroman; Adriaan Hulshoff; *Dorstig paradijs*; Jo van Ammers-Küller

Begin 1947 verruult Evelien van Eerdhuysen, hoofdpersoon van de roman *Dorstig paradijs*, met haar Curaçaose man Edgardo het armoedige en grijze naoorlogse Nederland voor de overvloed van het ‘Doeshi Corsou’¹ van haar schoonfamilie. Al snel komt ze tot de conclusie dat in haar nieuwe omgeving veel dingen anders gaan dan dat ze gewend is en “dat Curaçao in feite bij Zuid-Amerika hoort en niet bij Nederland” (Hulshoff 1949: 331), zoals ze schrijft aan haar zus. In *Dorstig paradijs* geeft Adriaan Hulshoff een in veel opzichten negatieve verbeelding van de naoorlogse Curaçaose samenleving, die zo anders is dan de Nederlandse. Door de ogen van Evelien krijgt de lezer onder andere een beeld van de relatie tussen Curaçao en Nederland, van de wijze waarop de oude Curaçaose families met elkaar omgaan en van de manier waarop volgens de normen van de lokale heren vrouwen geacht worden zich in het huwelijk te gedragen. Het boek geeft daarnaast een idee van de verschillende bevolkingsgroepen binnen de Curaçaose samenleving en de manier waarop deze zich tot elkaar verhouden.

Na een korte inleiding is dit artikel in eerste instantie een analyse van het beeld van de Curaçaose samenleving zoals die beschreven wordt in *Dorstig paradijs*. Dat de roman zowel op Curaçao als in Nederland enig stof deed opwaaien had niet alleen te maken met de belevenissen van Evelien en haar observaties over het voor haar zo nieuwe land van echtgenoot Edgardo, maar ook met de auteur die zich schuilhield achter het pseudoniem Adriaan Hulshoff. In het tweede deel van het artikel wordt dieper ingegaan op de ontvangst van het boek en op de vraag wie Adriaan Hulshoff was.

1. Inleiding

De Tweede Wereldoorlog is een duidelijk breekpunt in de relatie tussen Nederland en zijn koloniën in West-Indië. De Surinaamse bauxietindustrie en de olie-raffinaderijen op Aruba en Curaçao waren in de oorlogsjaren uiterst belangrijk voor de geallieerden. Oostindie (1998: 156) concludeert: “De economische ontwikkeling van beide koloniën was dankzij de oorlog opnieuw in een stroomversnelling geraakt. Zonder twijfel versterkte dit alles een optimistisch zelfbewustzijn in de Caraïbische gebiedsdelen.” Het “optimistische zelfbewustzijn” werd ongetwijfeld ook aangewakkerd door de rede die koningin Wilhelmina op 6 december 1942 uitsprak voor Radio Oranje. Het woord “onafhankelijkheid” kwam in haar toespraak niet voor, maar er was wel degelijk sprake van interne zelfstandigheid voor de overzeese gebiedsdelen in de West. De nieuwe verhoudingen tussen Nederland, Suriname en de zes Antilliaanse eilanden waren het

¹ Papiamento voor het ‘mooie, lieve Curaçao.’

onderwerp van gesprek op twee rondetafelconferenties, die uiteindelijk uitmondde in het *Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden* (1954), een wettelijke regeling waarmee Nederland, Suriname en de Nederlandse Antillen drie gelijkwaardige partners werden binnen het Koninkrijk.

In de gesprekken en discussies over de nieuwe staatkundige verhoudingen moesten zowel Nederland als de West-Indische koloniën hun positie ten opzichte van elkaar herdefiniëren. Met welke ideeën over de ander zat men tegenover elkaar bij de besprekingen? Had men in Nederland enig beeld van de wijze waarop de overzeese koloniale samenlevingen in elkaar zaten en functioneerden? Wat wist men van Suriname? En welke kijk had men op Curaçao? Voor een deel wordt de beeldvorming van een meer of minder onbekend land natuurlijk bepaald door officiële gegevens, data, statistieken enzovoorts. Echter, andersoortige bronnen spelen vaak nog een belangrijkere rol bij deze beeldvorming, bijvoorbeeld reisverhalen en fictieteksten. Beller (2007: 5) is daar duidelijk over: "Our images of foreign countries, peoples and cultures mainly derive from selective value judgements (which are in turn derived from selective observation) as expressed in travel writing and in literary representations."

De wetenschap die zich bezighoudt met het analyseren van deze beeldvorming en het ontstaan van nationale stereotypen op basis van teksten behorend tot de hierboven genoemde genres is de imagologie, een specialisme dat is voortgekomen uit de vergelijkende literatuurwetenschap en onderzoek doet naar "the origin and function of characteristics of other countries and peoples, as expressed textually, particularly in the way in which they are presented in works of literature, plays, poems, travel books and essays" (Beller 2007: 7). Dit uitgangspunt wordt als volgt toegelicht door Leerssen (2007: 26):

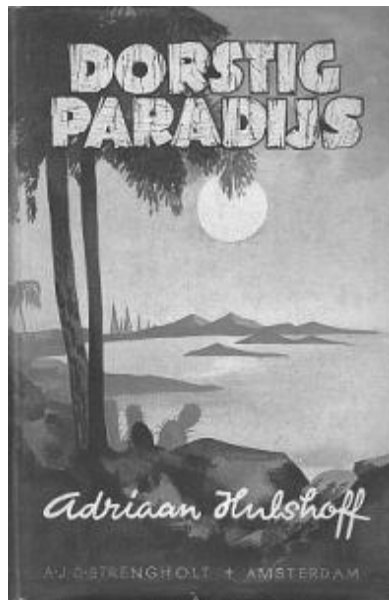
it is in the field of imaginary and poetical literature that national stereotypes are first and most effectively formulated, perpetuated and disseminated. [...] whenever we encounter an individual instance of a national characterization, the primary reference is *not* to empirically reality but to an intertext [...]. In other words: the literary record demonstrates unambiguously that national characters are a matter of commonplace and hearsay rather than empirical observation or statements of objective fact.

Literaire teksten kunnen daarbij beschouwd worden als een "privileged genre for the dissemination of stereotypes, because it often works on the presupposition of a 'suspension of disbelief' and some (at least aesthetic) appreciative credit among the audience" (Leerssen 2007: 26).

Over de Nederlandse eilanden in het Caribisch gebied en Suriname zijn in de loop der eeuwen de nodige reisverslagen, romans en verhalen geschreven; in de bloemlezing van Van Kempen en Rutgers (2005) is een groot aantal fragmenten uit deze genres terug te vinden. De teksten van deze auteurs hebben in

de loop der tijd zonder twijfel een rol gespeeld in de Nederlandse beeldvorming over Suriname en de eilanden die behoorden tot de kolonie Curaçao. Veel van deze teksten die een literaire verbeelding geven van de Nederlandse koloniën in de West, werden geschreven door zogenaamde passanten, “mensen die het gebied uit eigen waarneming hebben gekend, soms enkel op een korte reis, soms van een jarenlang verblijf en een intensievere vereenzelviging met land en volk” (Van Kempen en Rutgers 2005: 19).

In dit artikel gaat het om een roman van zo’n passant. In 1949, dus midden in de periode waarin Nederland en de West-Indische koloniën overleg voerden over de nieuwe staatkundige verhoudingen binnen het Koninkrijk en er in Nederland tal van ogen gericht waren op Curaçao en de andere Nederlandse eilanden in het Caribisch gebied, verscheen bij uitgeverij A.J.G. Strengholt in Amsterdam *Dorstig paradijs, een Curaçaose roman*, een lijvig boek (400 pagina’s) waarin schrijver Adriaan Hulshoff via de ogen van de Nederlandse Evelien een verbeelding geeft van Curaçao en zijn bevolking. Wat zag ze? Wat viel haar op? Hoe keek ze naar haar nieuwe omgeving? Kortom: welk beeld gaf Adriaan Hulshoff de Nederlandse lezer van 1949 via de ogen van zijn hoofdpersoon Evelien van de Curaçaose samenleving? Een interessant uitgangspunt voor een imagologische analyse van *Dorstig paradijs*.

Figuur 1. Kaft van de 8e druk; gebonden mammoet-pocket No. 1 (1961)

2. *Dorstig paradijs*

2.1. Samenvatting van de inhoud

De roman *Dorstig paradijs* is opgebouwd uit drie delen: Scharloo, Parera en Sint Paulus. Het verhaal, dat zich afspeelt tussen eind 1946 en eind 1947, begint in Nederland, maar verplaatst zich al snel naar Curaçao. Hoofdpersoon is Evelien van Eerdhuysen, 21 jaar en letterenstudent in Leiden. Ze is afkomstig uit een aristocratische familie; haar grootvader was gouverneur-generaal van Nederlands-Indië, haar vader gouverneur van Midden-Java. Al voor de oorlog zijn Evelien en haar vijf jaar oudere zus Mary ('Spriet') naar Nederland gestuurd; de ouders zitten tijdens de oorlog in een Jappenkamp. Inmiddels is de familie een "gestrande Indische familie in Holland" (Hulshoff 1949: 21) en is er van de vooroorlogse Indische rijkdom weinig over. Eveliens relatie met de idealistische Feike, bij wiens moeder ze een aantal jaren in de kost was, is voorbij; hij is kort na de oorlog getraumatiseerd en gedisilluseerd naar Canada vertrokken.

In de trein ontmoet Evelien de Curaçaose rechtenstudent Edgardo Morena de Castello. De Spaans-joodse, lichtgekleurde familie van Edgardo behoort tot de zakenelite van het eiland; zijn vader is de zeer rijke Alexander Morena, zakenman en lid van de Staten van Curaçao. Volgens Edgardo is zijn geboorte-eiland een paradijs. Evelien wordt verliefd op de charmante en aantrekkelijke Curaçaöenaar en beseft tegelijkertijd dat een huwelijk met hem een mooie kans is om de armoede in het naoorlogse Nederland achter zich te laten en iets terug te krijgen van het rijke koloniale leven zoals dat gekend heeft in Indië. Ze trouwen begin januari 1947 en vertrekken meteen naar Curaçao. Ze gaan inwonen in het grote familiehuis in de wijk Scharloo, waar niet alleen de ouders van Edgardo (Sjon Alexander of Paai en zijn moeder Maai) wonen, maar ook broer Max, diens vrouw Carmen en hun kinderen, zus Aino, getrouwd met Robertson, en de nog ongetrouwde zus Consuelo. Los van deze familieleden wordt het huis ook bewoond door een groot aantal (zwarte) personeelsleden. Edgardo vindt een baan bij het Departement van Financiën.

Al snel merkt Evelien dat Curaçao geen Nederland is. Haar houding jegens het eiland is tweeslachtig: Curaçao is een paradijs waar alles te krijgen is, maar het is letterlijk en figuurlijk een dorstig paradijs. Evelien heeft de hele dag behoefte aan water, net als het eiland zelf, waar de schaarste aan water zorgt voor problemen bij zowel de oude plantages als bij de grote raffinaderij, die sinds een jaar of vijfentwintig het economische leven op het eiland bepaalt. Daarnaast is Curaçao droog en dor in figuurlijke zin: Evelien mist cultuur. Binnen haar schoonfamilie wordt over bepaalde zaken heel anders gedacht dan dat ze gewend is. Haar schoonvader is de onbetwiste patriarch; zijn wil is wet en alle

kinderen laten zich in hun opvattingen en doen en laten leiden door zijn inzichten. Evelien heeft daar moeite mee en wil graag een eigen 'home,' wat na een goed gesprek door haar schoonvader wordt geregeld. Edgardo en Evelien krijgen een eenvoudige woning in de Hollandse wijk Parera.

Heel toevallig ontmoet Evelien jeugdvriend Feike weer. Hij is inmiddels al anderhalf jaar aan het werk op de sterk vervallen plantage Sint Paulus, eigendom van Sjon Jacob Schalkwijck, een aartsvijand van Edgardo's vader. Tijdens een rit over het eiland komt Evelien zonder dat het haar bedoeling is terecht op Sint Paulus, waar ze kennis maakt met Sjon Jacob. Ondanks het feit dat ze weet dat haar schoonvader absoluut niet zal accepteren dat ze omgaat met Schalkwijck, bezoekt ze de plantage daarna regelmatig. Sjon Jacob vertelt haar over het oude Curaçao en tegelijkertijd bloeit de oude (liefdes)relatie tussen Evelien en Feike weer op.

Ondanks het eigen huis blijven Evelien en Edgardo botsen. Edgardo laat zich in alles leiden door zijn vader, gaat zelf vreemd, maar is tegelijkertijd zeer jaloers. Als Sjon Alexander erachter komt dat Evelien niet alleen zijn dochter Consuelo adviseert om gewoon te kiezen voor de jongen van wie ze houdt en zich niets aan te trekken van de opvattingen van haar vader, maar ook vriendschappelijke contacten blijkt te onderhouden met Sjon Jacob barst de bom. Ze hoort niet meer bij de familie. Na een auto-ongeluk vertrekt Edgardo zonder afscheid te nemen van Evelien voor een rustkuur naar het buitenland. Het huwelijk wordt ontbonden. Evelien en Feike verlaten Curaçao en gaan op zoek naar een nieuwe toekomst in Zuid-Amerika.

In het beeld dat Adriaan Hulshoff geeft van Curaçao zijn verschillende facetten te onderscheiden. Allereerst krijgt de lezer door de belevenissen en ervaringen van Evelien een algemene indruk van het leven op het eiland; de Curaçoise gang van zaken wordt daarbij regelmatig gecontrasteerd met het leven in Nederland. Daarnaast is er in het boek enkele malen aandacht voor de relatie tussen kolonie Curaçao en kolonisator Nederland en de nieuwe staatkundige verhoudingen binnen het Koninkrijk zoals die eind jaren veertig in Den Haag worden besproken. Verder krijgt de lezer een beeld van de verschillende bevolkingsgroepen van Curaçao en de manier waarop die zich tot elkaar verhouden. Tot slot beschrijft de auteur het leven en denken van Eveliens Spaans-joodse schoonfamilie en is er ruime aandacht voor de wijze waarop men in Edgardo's kringen denkt over man-vrouwrelaties. Aan de hand van citaten uit de roman worden in de volgende paragrafen genoemde aspecten besproken. Aangezien de meeste citaten voor zich spreken, is commentaar tot het minimale beperkt. De gepresenteerde citaten zijn observaties van de alwetende vertelinstantie, opmerkingen en overpeizingen van Evelien (de belangrijkste focalisator in het verhaal) en commentaar van derden (zowel Nederlanders als Curaçaoënaars).

De getallen achter de citaten verwijzen naar de paginanummers van de eerste druk van *Dorstig paradijs* (1949).

2.2. Leven op Curaçao

Als Evelien Edgardo ontmoet, maakt ze de traditionele fout te denken dat Curaçao en Suriname hetzelfde zijn. Edgardo corrigeert dat idee meteen: "Suriname is een land van arme tobbers, maar in Curaçao is voorspoed en overvloed; het is er een klein paradijs, het is de parel van de Caribische Zee" (pg. 9-10). De rijkdom en overvloed op Curaçao worden nadrukkelijk gesteld tegenover de armoede in het naoorlogse Nederland. Terwijl Edgardo goed gevulde (voedsel)pakketten krijgt opgestuurd door zijn familie, moeten de aristocratische Van Eerdhuysens maar zien wat ze op de bon kunnen krijgen. Eenmaal op Curaçao kan Evelien met eigen ogen zien dat Edgardo niet heeft overdreven: op het eiland is van alles te koop en door de straten van Willemstad rijden de nieuwste en grootste auto's. In een kledingwinkel kijkt ze haar ogen uit: "een weelde als uit een sprookje" (pg. 49).

Maar al snel wordt Evelien ook geconfronteerd met de minder mooie kanten van het Curaçaose leven. Haar Nederlandse vriendin Constance, die al jaren op het eiland woont, wijst Evelien erop dat er achter de mooie façade een heel andere werkelijkheid schuil gaat: "Pas wanneer je hier jaren zit, begin je wat van de gecompliceerde verhoudingen te begrijpen. Van de ruzies en de intriges en de soms eeuwenoude vetes tussen Hollandse Curaçaoenaren en Spaanse of Portugese Curaçaoenaren. En tussen katholieke en protestantse en joodse Curaçaonaars. En hoe meer je er van leert kennen, hoe ingewikkelder het wordt" (pg. 96). Eveliens schoonvader maakt een soortgelijke opmerking: "Dans jij maar, glimlachte hij. – De toestanden zijn veel ingewikkelder dan het lijkt. Zelfs al heb je een goed verstand als het jouwe, kun je de verhoudingen en de problemen hier niet begrijpen" (pg. 121).

Edgardo's broer Paolo, getrouwd met de Nederlandse Betsy is uiterst negatief over het eiland: "wie zijn hele leven op Curaçao slijt, verdort naar onze mening en wordt steriel. Zoals de bomen hier in de Knoehoekoe verdorren en geen vruchten meer dragen, omdat ze niet volop met hun wortels in het water staan, zo staan de mensen hier niet diep genoeg in het werkelijke leven" (pg. 80). Nog uitgesprokene is Constance; ze haat Curaçao: "een verdorst, verdorrend eiland met wat baaien en inhammen en op één punt daarvan een grote hoeveelheid samengepropte mensen en huizen" (pg. 88). Voor haar is het eiland "een verbanningsoord [...] waar ze gedoemd was de beste jaren van haar leven te slijten" (pg. 90).

Al met al weet Evelien niet goed wat ze van Curaçao moet denken. Aan de ene kant is het eiland een "paradijs" (pg. 173) en weet ze zeker "dat ze nooit naar

Holland zou terugverlangen” (pg. 173). Aan de andere kant zegt ze tegen vriendin Marijke: “Weet je wat we hier allemaal missen? Bij al onze overvloed. Geestelijk voedsel missen we. Geestelijk verhongeren en verdorsten we” (pg. 178). Enige pagina’s verder is ze nog negatiever: “Het Paradijs Curaçao was een door de zee ommuurde gevangenis” (pg. 185). En: “Over één, twee maanden misschien, zou de hete tijd beginnen en nu al was Curaçao een dorre, verschroeide plek in de blauwe Caribische Zee, een schaduwloze gevangenis” (pg. 186).

In de eerste maanden wordt Evelien regelmatig over het leven op het eiland geïnformeerd door haar schoonvader; na haar ontmoeting met Schalkwijck is hij haar belangrijkste informatiebron. Het is duidelijk dat beide heren hun zeer particuliere kijk op de Curaçaose zaak hebben. Sjon Jacob vertelt Evelien veel over het traditionele leven op de plantages van het oude Curaçao en over de veranderingen na de komst van de raffinaderij aan het begin van de twintigste eeuw. Evelien ziet het helemaal voor zich:

Elk [landhuis] was eenmaal middelpunt geweest van zo’n kleine eigen wereld, zo’n paradijs waarin waarin blanke en zwarte mensen zorgeloos en gelukkig hadden saamgeleefd. Of was dat alles fantasie van Sjon Jacob, oude mensen hadden immers dikwijls de gewoonte om hun jeugd als een gelukzalige tijd te bechouwen? Maar toch ... ze had sterk het gevoel dat ze thans eerst het eigenlijke Curaçao had leren kennen en het nu misschien enigermate zou gaan leren begrijpen. De stad met haar moderne attributen en met de ‘aangewaaide Hollanders,’ zoals de oude man ze schamper noemde. Piscadera en het vliegveld en de Isla, dat alles was niet het echte Curaçao. (pg. 243)

Uiteindelijk komt Evelien tot de conclusie dat ze het “echte Curaçao” toch moeilijk kan doorgronden en niet begrijpt; ze voelt zich een eenzame buitenstaander. Bij Feike vindt ze de vertrouwdheid van vroeger; hem begrijpt ze. Het is dan ook weinig verrassend dat ze aan het einde van het boek samen met hem Curaçao verlaat.

2.3. De relaties Curaçao-Nederland en Curaçao-Venezuela

Toen *Dorstig Paradijs* in 1949 verscheen, was de relatie tussen Nederland en de overzeese gebiedsdelen in de West een belangrijk punt op de politieke agenda. Het is dus niet zo vreemd dat er in de roman enkele keren wordt verwezen naar de relatie tussen Nederland en Curaçao en naar de besprekingen over de nieuwe staatkundige verhoudingen binnen het Koninkrijk. Mr. Dr. Da Costa Gomez, de Curaçaose delegatieleider bij de rondetafelconferenties, wordt enkele malen in het boek genoemd, zonder dat er overigens wordt ingegaan op zijn ideeën. Edgardo en Evelien reizen toevallig in hetzelfde vliegtuig naar Curaçao als Da Costa Gomez,

een kleine beweeglijke man, met een zwarte puntbaard en intens opmerkzame ogen. Het was [...] de belangrijkste politicus van Curaçao, lid van de Staten en stichter van de Nationale Volkspartij. De negerbevolking zag in hem haar leider en de pionier voor de autonomie en voor de vrijheden en rechten, die zij zo vurig verlangde, maar tegelijk stond hij, merkwaardigerwijs, op de beste voet met de Nederlandse regering, die hem herhaaldelijk naar Den Haag riep. (pg. 29)

Edgardo's familie, die nadrukkelijk niet behoort tot de "negerbevolking," moet weinig hebben van de politicus en de manier waarop hij met Nederland onderhandelt:

Een paar maal sprak Paai op boze toon de naam van Da Costa Gomez uit, die, naar hij zeide, de negers opvree om ze in zijn vaarwater te krijgen, zodat straks, als hij bij het slecht ingelichte Nederlandse gouvernement algemeen kiesrecht voor Curaçao had doorgedreven, zijn democratische volkspartij de sterkste van het eiland zou zijn. – En waar gaan wij dan heen? bromde hij. – Naar een negerstaat, als op St. Domingo. En dat zal de schuld van Holland zijn, zoals alles wat hier op Curaçao verkeerd gaat al eeuwenlang de schuld van de Hollandse regering is geweest. (pg. 74)

Volgens Edgardo's vader heeft Nederland Suriname en Curaçao altijd uitgebuit en verwaarloosd:

we zullen doen wat we kunnen om de Hollanders te helpen nu ze aan de grond zitten. [...] Maar niemand kan van ons verlangen dat we de Hollandse regering nog als onze heer en meester beschouwen [...]. Nu ze ons hun vervloekte geleide economie willen opdringen en ons willen voorschrijven over hoeveel dollars onze handel mag beschikken en hoe we met de negers ons kiesrecht moeten regelen. (pg. 117)

Dankzij de olie is Curaçao "van een arm familielid een rijke erftante geworden en nu wil Holland zich ons bestaan wel herinneren [...]. Vroeger waren we een blok aan hun been en hebben ze ons zelfs willen verkwanselen, nu zijn we een dikke suikerklont, die ze angstig proberen te beschermen tegen de vliegen die er van alle kanten op afkomen" (pg. 119). In bepaalde opzichten lijken de opvattingen van Sjon Jacob sterk op die van zijn aartsvijand Sjon Alexander; zo is Van Schalkwijk net zo negatief over de houding van Nederland ten opzichte van Curaçao als Edgardo's vader: "Voor het stiefkind Curaçao had het Nederlandse Gouvernement immers nooit geld over. – Ze hebben ons zelfs willen verkopen! riep hij opeens met een schel overslaande stem, – yes sir, ons verkwanselen aan Venezuela!" (pg. 385).

Maar als het erop aan komt zien beide oude heren de toekomst van hun eiland toch totaal anders. Voor Edgardo's vader draait het op Curaçao uiteindelijk om de handel en de haven: "Voor die twee kunnen wij de mogelijkheden nog

veel groter en gunstiger maken dan ze tegenwoordig zijn. En daarin hebben alleen *wij* het juiste inzicht, niet de heren daar in Holland” (pg. 118). Voor Sjon Alexander is een goede relatie met Venezuela heel belangrijk: “Venezuela is een rijk land met een grote toekomst. [...] Zuid Amerika is het werelddeel van de toekomst, dat begrijpen ze in Europa nog niet en de Noord Amerikanen begrijpen het maar al te goed” (pg. 120). Sjon Jacob ziet het anders en zet zich duidelijk af tegen de bevolkingsgroep waartoe Edgardo’s familie behoort:

Ik wil Curaçao voor de Curaçaoenaren. De Venezolaanse zender dreigt, dat ze de aanvoer van ruwe petroleum gaan stop zetten, dat ze zelf raffinaderijen zullen bouwen en een haven maken bij Maracaibo. Laat ze voor mijn part begaan. Dan zal ons eiland weer arm worden maar het zal tenminste van ons zijn. De joden-kooplui zullen wegtrekken, die blijven niet wanneer er geen grof geld te verdienen valt, maar wij zullen blijven, de echte Curaçaoenaren, die hier eeuwenoude rechten hebben. En als de luie verwende negers willen eten, zullen ze weer moeten werken. (pg. 386)

In het boek zijn de twee oude sjons eigenlijk de enigen die zich druk maken over de politieke actualiteit. Beiden zien in dat de relatie Curaçao-Nederland op korte termijn anders zal zijn en dat er voor het eiland grote veranderingen aankomen. Evelien luistert braaf naar hun betogen, maar de politiek lijkt haar (en Edgardo) verder weinig te interesseren.

2.4. De Curaçaoese bevolking

Sterk simplificerend kan worden gesteld dat er in de traditionele Curaçaoese samenleving zoals die bestond voordat de komst van de raffinaderij in de jaren twintig van de vorige eeuw zorgde voor drastische sociaal-economische veranderingen, drie duidelijk van elkaar onderscheiden bevolkingsgroepen naast elkaar leefden. De elite werd gevormd door de blanke protestanten, in het algemeen oorspronkelijk van Nederlandse afkomst, en de lichtgekleurde Spaanse-joodse bevolkingsgroep; lager op de sociale ladder stond de rest van de bevolking, de donkere Curaçaoënaars, afstammelingen van de vroegere slaven. Hoewel recent onderzoek steeds meer uitwijst dat de werkelijke sociale ordening veel gecompliceerder en genuanceerder was, is de hier geschetste driedeling praktisch bij de bespreking van de mensen met wie Evelien op Curaçao omgaat.

Aangezien Evelien getrouwd is met een Curaçaoënaar en dus in principe heeft gekozen voor een definitief verblijf op het eiland, leeft ze in twee werelden. In haar sociale leven heeft ze aan de ene kant veel contact met andere Nederlanders, echtparen en vrijgezellen die voor kortere of langere tijd op het eiland wonen. Op het beeld van de Hollanders, zoals Hulshoff ze steevast aanduidt, zal verder ingegaan worden in de volgende paragraaf. Daarnaast gaat Evelien om

met blanke of lichtgekleurde Curaçaoënaars behorend tot de traditionele protestantse of Spaans-joodse elite van het eiland. Tot de protestantse groep behoren bijvoorbeeld Schalkwijck en Schothuis, wiens zoon een (heimelijke) relatie heeft met Edgardo's zusje Consuelo. De Spaans-joodse groep waartoe haar schoonfamilie behoort, leert Evelien kennen op de receptie die wordt gehouden kort na haar aankomst op het eiland. Ze ziet daar "bejaarde zwaarlijvige en welgedane heren [...], zij heetten Capriles of Maduro of Salas of Rodriguez, en waren bankiers of scheepsbevrachters of eigenaars van de voorname magazijnen in de Breede- en de Heerenstraat. Zij waren de grote kooplieden van Curacao" (pg. 55-56). Het kost Evelien, die zelf protestant is, enige moeite om er precies achter te komen welke religie haar schoonfamilie heeft: "Zij kwam thans tot de conclusie dat de Morena's een roomse familie waren [...]" (pg. 73). De kinderen van haar schoonzus Aino "werden katholiek opgevoed, evenals de kinderen van [schoonzus] Carmen, die zelve onmiskenbaar joods was" (pg. 73). Edgardo geeft haar nadere uitleg: "De Morena's zijn al sinds vele geslachten katholiek, zei hij schouderophalend. - Paai is vrijmetselaar, omdat hem dat in zijn zaken te pas komt, maar hij staat op heel goede voet met de Clerus. Zoiets is misschien alleen op Curaçao mogelijk" (pg. 218).

In eerste instantie leidt de nieuwe Curaçaoose vriend van Evelien tot enige discussie in de aristocratische familie Van Eerdhuysen. Evelien maakt duidelijk dat Edgardo niet zwart is en van goede komaf: de vader van Edgardo "had de naam zeer rijk te zijn en bezat een uitgebreide familie van gemengd bloed, Spaans, Joods, Hollands en misschien nog een druppeltje negers, hoewel hij dat laatste als iedere zich blank noemende Curaçaoenaar, verontwaardigd zou ontkennen" (pg. 25). Eveliens vader laat zich snel overhalen; "zijn enige bedenkingen waren tegen het gemengde bloed, maar Edgardo, voor wie hij van het begin af genegeheid had gevoeld, had niets joods en stellig niets van een neger in zijn uiterlijk" (pg. 25-26). Eenmaal op Curaçao is Evelien meer dan welkom in de familie van Edgardo; ze is mooi, blond en blank: "Sjon Alexander, die zelf gaarne met zijn Hollandse afkomst van moederszijde koketteerde, betoonde zich hogelijk ingenomen met de blonde bruid van zijn zoon. Nu zou hij blonde kleinkinderen krijgen, snoefde hij en dat was de hartewens van elke Curaçaoose grootvader" (pg. 67).

Dat de Spaans-joodse familie van Edgardo zich duidelijk onderscheidt van de protestantse bevolkingsgroep, wordt herhaaldelijk benadrukt. Volgens schoonzus Betsy, getrouwd met Edgardo's broer Paolo, hebben alle Curaçaoose koopmansgeslachten "zich veel vermengd met Venezolanen maar zij vermengen zich ook thans niet met de Hollandse Curaçaoenaars, die ook al een paar eeuwen op het eiland wonen en meest streng protestant en zeer anti-Joods zijn. Die zijn overtuigd dat zij, en niemand anders, de ware heren en meesters van Curaçao

zijn. Wat de grote kooplieden van hun kant natuurlijk ook denken" (pg. 83). Edgardo's jongste zus Consuelo heeft een heimelijk relatie met Herman Schothuis, een relatie die tot mislukken is gedoemd. Consuelo legt zelf uit waarom:

Weet je nou heus nog niet, dat een huwelijk tussen een protestantse Hollandse Curaçaoenaar en een katholieke Spaans-Joodse Curaçoose een onmogelijkheid is? De Schothuizen voelen zich erg voornaam als oude aristocraten en ze zouden het een ontzettende *mésalliance* vinden en mij nooit als hun schoondochter accepteren. En mijn vader is niets minder trots dan die van Herman, hij zou hem zeker mijn hand weigeren. [...] We kennen elkander sinds we kinderen waren, toen 'mocht' hij nog wel met me omgaan, al zou hij nooit permissie hebben gekregen om op mijn kinderpartijen te komen. (pg. 335)

De donkere Curaçaoënaars met wie Evelien omgaat, zijn met name huispersoneel en winkelbediendes, maar maken op geen enkele manier deel uit van haar sociale leven. Ze worden structureel aangeduid als 'negers'; een paar voorbeelden uit slechts enkele pagina's: "haar negermeid" (pg. 298), "andere negerinnen" (pg. 298), "een negerbediende" (pg. 300), "de negerchauffeur" (pg. 306). De beschrijvingen van deze groep zijn racistisch, sterk generaliserend en bij tijd en wijle karikaturaal, zowel als het gaat om uiterlijk als om gedrag: "Er kwam een oude dikke negerin binnen [...]. In een roetzwart gezicht lachten een grote mond met nog prachtig witte tanden en de ogen, in hun blauwig wit, puilden bijna van vrolijke nieuwsgierigheid naar de bezoeker" (pg. 236). En: "Celesta snikte in Papiamento. Als alle negers was ze diep overtuigd dat ze ziek werd als ze in de regen liep" (pg. 384).

Evelien heeft een negatieve houding jegens de zwarte bevolking. Na een probleem met een verkoopster in een winkel, reageert ze als volgt: "direct daarop verkeerde haar vrees in heftige woede [...] tegen heel het zwarte volk, met zijn onhebbelijkheid en zijn arrogantie. Ze zou willen slaan en stompen, ze zou een zweep willen hebben om ze te striemen. Maar in een ander deel van haar hersens stond tegelijk kristalhelder de gedachte: Dit is hun wraak op ons blanken" (pg. 126-127). Veelzeggend is ook de volgende scene:

Beneden echter, bij het water van het Schottegat, was een troepje negers bezig de straat te repareren, geen voerde wat uit, ze zaten bij elkaar gehurkt en rookten sigaretten. Toen Evelien langs reed, schreeuwde een van hen wat in het Papiamento waar de anderen gierend om lachten, de betekenis viel niet moeilijk te raden. Wat een land, dacht ze woedend, waar je je zoiets van die zwarte kerels moest laten welgevalen. In Zuid Amerika werd een neger gelyncht als hij een blanke vrouw beledigde en in vroeger tijd zouden ze hem hier met een van hun grote zweepen ... (pg. 186)

Als Evelien later nog eens terugdenkt aan beide scènes, komt ze tot de volgende conclusie:

Ach, de arrogante winkeljuffers, de luie arbeiders aan het Schottegat, de brutale jongens van de Punda waren uit het lood geslagen jonge mensen, die de overgang van volledige afhankelijkheid tot gelijkheid-met-de-blanken nog niet hadden kunnen verwerken, die hun houding nog niet hadden gevonden, die, om het modern te formuleren, hun minderwaardigheidscomplexen met overwaardigheid-gevoelens trachtten af te reageren. Wat kon je als 'Macamba'² van dat alles begrijpen? Waar haalde je het recht vandaan het te veroordelen? (pg. 244)

Overigens staat Evelien bepaald niet alleen in haar negatieve observaties over de zwarte bevolking. Als Edgardo een opmerking wil afdoen als onzin, gebruikt hij het woord "negerkletspraat" (pg. 363). Nadat Evelien een probleem heeft gehad met een 'neger,' vindt Edgardo "dat het Constances schuld was. – Ze [= Constance] was lang genoeg op Curaçao om te weten, dat negers ontzettend gauw beledigd zijn, en dat geen geld of goede woorden een neger er toe brengt, om te werken wanneer hij geen zin heeft" (pg. 151). Dat de schoonfamilie van Evelien de zwarte bevolking hooguit ziet als personeel blijkt bijvoorbeeld wanneer Edgardo's neefje Eddy op grootse wijze zijn zevende verjaardag mag vieren: "Eddy had alle kinderen uit zijn klas mogen vragen, voor zover ze geen negers of halfbloeds waren" (pg. 199). Uitgesproken racistisch is ook Sjon Jacob. Over de donkere bevolking van het eiland stelt hij: "Ze zijn namelijk, ondanks alles wat ze hun beschaving en vooruitgang noemen, nog reservaten van het ergste bijgeloof en volslagen onwetend omtrent de primitiefste eisen van hygiëne. Bovendien geloven ze allemaal vast aan toverij" (pg. 239). Zowel Sjon Alexander als Sjon Jacob zijn van mening dat de moderne 'neger' veranderd is; Schalkwijck wijt dat aan de komst van de raffinaderij en de veranderingen die de Curaçaose samenleving als gevolg daarvan heeft ondergaan; Edgardo's vader geeft de schuld aan Da Costa Gomez: "Die houding van onze negers danken we in de eerste plaats aan Mr. Da Costa Gomez" (pg. 137).

Al in het begin van het boek komt Evelien tot de ontdekking dat het voor de elite zeker in het verleden geen pas gaf om een officiële relatie te hebben met zwarte vrouwen, maar dat deze wel goed genoeg waren als bijvrouw. Tijdens het winkelen met Edgardo ontmoet ze een halfbroer van hem: "Schrik er niet van, mi doeshi. Dat is een situatie waaraan je hier zult moeten wennen. [...] Als elke grand-seigneur van het eiland heeft mijn vader in zijn goede jaren behalve zijn wettige nakomelingen ook nog een aantal onwettige in de wereld geholpen, dank zij langere of kortere amourettes met knappe negermeisjes of mulattinnen.

² Het Papiamentowoord 'macamba' betekent 'Nederlander.'

De tel van die nakomelingschap is Paai allang kwijt" (pg. 69). Voor alle duidelijkheid voegt Edgardo eraan toe: "maar het is natuurlijk uitgesloten dat Paai hem en zijn halfbloed-vrouw ooit in onze familiekring zou ontvangen" (pg. 70).

De taal die wordt gebruikt in de communicatie met de 'negers' is het Papiamentu. Na een onaangename scène met enkele donkere verkoopsters in een winkel zegt Edgardo tegen Evelien: "Je hebt nog geen slag om met negers om te gaan, mi doeshi [...]. – Arm klein Macambaatje, zei hij vleierend en plagend. – Begin maar eens met goed Papiamentu te leren, in plaats van de paar woorden, die je hier en daar opvangt. Dan kun je ze in hun eigen taal te woord staan als ze brutaal zijn en je zult zien hoeveel succes dat heeft" (pg. 128). Evelien voelt weinig voor dit plan: "Bah, wat een taal, beledigt al m'n klassieke gevoelens" (pg. 167). Evelien praat met Edgardo's vader, broers en zussen Nederlands, een taal die ze vlekkeloos beheersen; met zijn Spaanstalige moeder, die geen Nederlands begrijpt, praat ze nauwelijks. Als een donkere persoon al Nederlands spreekt, dan is dat heel gebrekkig en dient de weergave ervan met name om te laten zien dat het om een minder ontwikkelde persoon gaat: "Lange lange dag. Overal lek, lek, lek, Sjon Jacob so-boo-oos" (pg. 390).

Zoals al gesteld aan het begin van de paragraaf beperken de sociale contacten van Evelien zich tot Nederlanders en tot mensen uit de kringen van de traditionele protestantse en Spaans-joodse elites. Met zwarte Curaçaoënaars heeft ze geen werkelijk contact en de beschrijvingen van deze mensen zijn racistisch, generaliserend, paternalistisch en regelmatig karikaturaal.

2.5. De Hollanders

Het wereldje van de Hollanders wordt gevormd door echtparen of vrijgezellen die werken voor bijvoorbeeld de marine, de KNSM, de KLM of de rechterlijke macht. Een geliefd tijdverdrijf onder de Hollanders, en dan met name onder de "Hollandse vrouwtjes" (pg. 265), is roddelen. "Hadden de dames op Curaçao eigenlijk ooit andere conversatie dan over kleren of over de 'Cronique Scandaleuse'?" (pg. 130), vraagt Evelien zich af. Verder is er veel geklaag over de hitte, de kosten van levensonderhoud en het (zwarte) personeel in huis en in de winkels. Commentaar is er ook op de lokale politiek: "Als je hier langer bent zul je wel merken, dat niemand hier het algemeen belang boven het eigenbelang stelt, vandaar dat er steeds grote plannen worden gemaakt, òf voor deze nieuwe brug, òf voor een nieuwe haven, òf een nieuw postkantoor [...], maar dat het allemaal door hun onderlinge ruzies en rivaliteiten wordt tegengehouden" (pg. 164). Hoewel Evelien het fijn vindt om in Parera in de directe omgeving van andere Nederlanders te wonen, heeft ze regelmatig moeite met het eeuwige geklets en geklaag van haar landgenoten, dat maar weinig variatie kent: ze zag "de voorgalerij als

een verlicht toneel waar een aantal mensen een stuk opvoerde, dat ze allang kende. Altijd hetzelfde stuk, of het op de ene porch was of de andere" (pg. 162).

De relatie tussen de Nederlanders en de Curaçaoënaars lijkt moeizaam. Eveliens vriendin Constance heeft het zelfs over een "verkapte vijandschap" (pg. 108-109). Ze legt op een later moment uit wat ze bedoelt: de Curaçaoënaars "voelen zich de heren en meesters hier en ondervinden tegelijkertijd dat een deel van de Hollanders hen op een afstand houdt en een ander deel hen als een gunst in hun kring toelaat. [...] Hoge regeringsambtenaren en de oude Hollands-Curaçaoese families zul je op Paai Morena's feesten niet vinden" (pg. 168-169). Dat de relatie tussen Evelien en Edgardo niet werkt, is voor Schalkwijk geen verrassing: "Het gaat nooit goed tussen een Spaans-joodse Curaçaoenaar en een volbloed Hollandse, dat heb ik in mijn oude leven al zo vaak gezien" (pg. 251)

Dat Evelien zich niet helemaal thuisvoelt in het wereldje van de Hollanders wordt niet alleen veroorzaakt door het feit dat ze met een Curaçaoenaar is getrouwd, maar lijkt ook te maken te hebben met haar regelmatig benadrukte aristocratische afkomst, waardoor ze moeite heeft met het gedrag van bepaalde omhoog gevallen Nederlanders. Aan de andere kant: de vrouwen met wie ze werkelijk inhoudelijke gesprekken voert, zijn zonder uitzondering Nederlandse vrouwen. In haar familie is dat Betsy, de Nederlandse echtgenote van haar zwager Paolo; in haar vriendenkring is dat met name Constance, die al jaren op het eiland woont.

2.6. Familie

Op Curaçao trekken Edgardo en Evelien in bij de Morena's, die een groot huis hebben in de deftige wijk Scharloo. De eerste indruk van Evelien is positief: "Ondanks het verbijsterend vreemde en luidruchtige, was Evelien verrast over de gulle hartelijkheid van al deze mensen, die zichtbaar alles deden om haar heen te helpen over de moeilijke eerste kennismaking. Hoe anders, hoeveel stijver en voorzichtiger zou een familie in Holland een uit Curaçao gekomen schoondochter hebben ontvangen!" (pg. 39).

Al snel wordt duidelijk dat Edgardo's vader, Sjon Alexander, de dienst uitmaakt: "Het was patriarchaal en bijna indrukwekkend, deze 'clan,' deze 'sibbe,' de ouders en hun drie paar getrouwde kinderen, met de acht kleinkinderen verenigd in één huis, blijkbaar in goede gezindheid en allen tevreden met deze levenswijze" (pg. 72). Maar Evelien wil iets anders: een eigen 'home,' iets waar Edgardo nooit over heeft nagedacht. In een gesprek met Constance zegt Evelien: "Het begrip van een eigen home, een eigen domein tussen vier muren, de vreugde om dat voor jezelf te hebben, om daarin samen te zijn, kent hij niet, kan hij zich niet voorstellen. Dat moet ik hem nog leren" (pg. 98). Schoonzus

Betsy ziet wat dit betreft een duidelijk cultuurverschil tussen Nederlanders en Curaçaoënaars: "Het is voor ons moeilijk aan hun manier van leven te wennen. Ze zijn ontzaglijk aan elkaar verknocht. Het is hier iets doodgewoons, dat getrouwde kinderen bij hun ouders blijven wonen, of, wanneer ze ergens anders gaan wonen, elkaar dagelijks zien en alles met elkaar bespreken. En voor volwassen zoons om nog volledig onder het gezag van hun vader te staan" (pg. 83). Vriendin Lydia wijst Evelien op haar moeilijke positie:

Je bent hier nog zo groen als gras, Evelien, en in een veel moeilijker positie dan wij, die met Hollanders getrouwd zijn. De Curaçaoenaren zijn geweldig gauw op hun tenen getrapt [...]. Curaçaoenaren als de Morena's hebben een sterk gevoel van eer, dat is hun Spaanse afkomst. Zij vinden, dat jij, omdat je de vrouw van Edgardo bent en bij hun clan behoort, in alles aan hun kant behoort te staan. [...] Wij Hollanders nemen zulke dingen veel gemakkelijker op. Wij hebben nu eenmaal niet zulk heet bloed. Maar jij zult je er aan moeten wennen, dat je bij hun behoort en niet bij ons. (pg. 135-136)

Ook Edgardo's vader probeert Evelien uit te leggen hoe de situatie is op Curaçao: "Wij leven hier nu eenmaal in een kleine gemeenschap, waarin veel tegenstrijdige belangen en veel conflicten zijn. [...] het is een kwestie van loyaliteit, van familiezin, en jij, mijn kind, hoort immers ook tot onze familie?" (pg. 138). Evelien heeft grote moeite met dit idee: "Toen ik hier kwam, was ik vol goede wil om me aan te passen aan Uw leven en Uw opvattingen, al wist ik dat ze anders waren dan die van Hollandse mensen. [...] Maar ik kan het niet langer en ik wil het niet langer, want het is niet ons eigen leven, maar een leven zoals U het voor ons hebt voorbereid" (pg. 141). Ze wil een eigen huis, en Paai regelt dat voor haar: "Haar huwelijk met Edgardo ging nu pas echt beginnen, een goed harmonisch leven van hen samen, waarbij ze de almachtige Paai en de bemoeizieke verdere familie op een veilige afstand zou kunnen houden" (pg. 149). De werkelijkheid zal anders zijn. Evelien en Edgardo blijven regelmatig botsen; Evelien wil dingen bespreken, maar Edgardo denkt daar anders over: "Als zo vaak had hij gedaan of er niets bijzonders was gebeurd en had hij iedere herinnering aan hun twist weten te omzeilen. [...] Zo waren er in het half jaar van hun huwelijk al vele meningsverschillen geweest, die ze nooit hadden uitgepraat en die nooit waren opgelost doch als bij stilzwijgende overeenkomst begraven" (pg. 214). Edgardo blijft zijn familie trouw en blijft gehoorzaam doen wat zijn vader zegt: "Denk je, dat ik mijn vader ongehoorzaam zal zijn en toe zal geven wat jij je in het hoofd hebt gezet?" (pg. 219).

Als in september de warme tijd begint, besluiten de Morena's het huis in Scharloo tijdelijk te verruilen voor Windvanck, de veel koelere plantage, die ook eigendom is van de familie. Ook Evelien en Edgardo nemen hun intrek op Windvanck:

Ze had er tegenop gezien om weer met haar schoonfamilie onder één dak te wonen, vooral in deze tijd waarin iedereen prikkelbaar en gauw ontstemd was, maar het bleek verrassend anders en prettiger dan ze verwacht had. Ze moest erkennen, dat deze Curaçaoenaren een *savoir-vivre* hadden waarvan vele mokkende, kibbelende en 'nakaartende' Hollanders konden leren, er waren geen kleine ruzies, en niemand doelde ooit op de conflicten en meningsverschillen, die er vroeger waren geweest. In de welwillende verhouding tussen de huisgenoten werd ook zij weer, als sprak het vanzelf, betrokken, evenals in de eerste tijd van haar huwelijk; zelfs Maai, van wie ze bij intuïtie voelde, dat ze haar geenszins welgezind was, liet daarvan openlijk nooit iets merken. [...] En dan was het een voortdurend genot om hier weer, als vroeger op Scharloo, door Maais negermeiden verzorgd en bediend te worden. (pag. 345)

De relatie tussen Evelien en Edgardo verbetert, wat ook geldt voor het contact tussen Evelien en haar schoonvader. Maar als hij er achter komt dat Evelien in het geheim Sint Paulus bezoekt en vriendschappelijke contacten heeft aangeknoopt met zijn aartsvijand Schalkwijck, heeft zij definitief voor hem afgedaan. Evelien beseft: "Wat ze gedaan had, zorgeloos en in overmoedig verzet tegen de tirannie van haar schoonvader, had zich tot een afschuwelijk drama ontwikkeld" (pg. 374).

2.7. Man-vrouwrelaties

Dat Evelien geen Curaçaoose is en daardoor anders is dan de vrouwen die Edgardo gewend is, wordt vanaf het eerste moment duidelijk. Nog in Nederland merkt Edgardo op dat "de verhoudingen tussen meisjes en jonge mannen hier heel anders waren dan op Curaçao. [...] Jonge meisjes van goeden huize behoorden beschermd en behoord te worden, nooit alleen of zonder toezicht jongemannen te ontvangen" (pg. 19). Edgardo is duidelijk: "zachtheid en meegaandheid waren naar zijn mening de deugden, die een man hogelijk in een vrouw moest waarderen" (pg. 20). Of Evelien past in dit beeld is zeer de vraag. Volgens vriendin Lydia, die haar kent van het gymnasium, is Evelien "eerder een kattenkop, die nagels uitsloeg zodra iets niet naar haar zin was. En op hun debatingclub had ze nogal graag theorieën verkondigd over gelijke kansen voor jongens en meisjes en gelijke rechten en plichten in het huwelijk" (pg. 93). Maar uiteindelijk gebeuren de meeste dingen zoals Edgardo dat wil: "Hij had een beminnelijke manier om zijn wil door te zetten, waartegen ze het op den duur toch aflegde" (pg. 27).

Eenmaal op Curaçao worden de afwijkende opvattingen van Edgardo en Evelien nog duidelijker. De eerste avond, direct na aankomst op het eiland, laat Edgardo Evelien achter bij zijn familie en gaat erop uit met vrienden:

Buiten klonk het aanslaan van een motor. Haar ogen sperden zich wijd open. –Waar gaat Edgardo heen? [...] Carmen zei: – Naar de Gezelligheid, de Heren-sociëteit. Zijn vrienden verwachten hem daar en hebben een feest voor hem aangericht.

Het was of een ijzige hand Eveliens keel dichtkneep [...]

– Maar dat is ... daar heeft hij mij niets van gezegd! stamelde ze.

Nu schudde Maai van neen en zei iets in het Spaans, dat Carmen vertaalde: –Onze mannen zijn niet gewoon hun vrouwen te vertellen waar ze heen gaan. (pg. 41)

Nederlandse vrienden die al langer op Curaçao wonen, geven tekst en uitleg: “Wist je niet hoe ouderwets de Curaçaoenaars zijn? De meisjes mogen hier nooit naar een bal zonder chaperonne. En de mannen vinden het doodgewoon om hun vrouwen thuis te laten en zich met elkaar te amuseren. De vrouwen horen in huis bij de kinderen. En dan naar Spaanse zede, liefst achter tralies. Zoals niet in letterlijke, dan toch in figuurlijke betekenis” (pg. 63).

Al snel heeft Evelien moeite met het autoritaire, jaloerse gedrag van Edgardo:

Hij is overtuigd dat ik nog een kind ben en hij een ervaren man, die mij moet opvoeden en levenswijs maken. Hij heeft er geen vermoeden van, dat ik over allerlei problemen en sociale vraagstukken heb gelezen en nagedacht, waarom hij zich nooit heeft bekommerd. [...] Hij is overtuigd, dat een echte vrouw alleen maar interesse voor mooie kleren, sieraden en make-up heeft en voor mannen, die goed kunnen dansen en flirten. En dat het de taak van iedere liefhebbende echtgenoot is, haar zoveel mogelijk kleren en sieraden en lippenstiften te geven en haar zo ver mogelijk van andere mannen verwijderd te houden. (pg. 98)

Ze voelt zich een “slavin” (pg. 65) en vraagt zich af of Edgardo werkelijk denkt “dat ze zich als een hond liet bevelen” (pg. 106). Edgardo’s ideeën over het huwelijk komen duidelijk naar voren als hij de problemen becommentarieert tussen Eveliens vriendin Lydia en haar man Meindert. Tegen deze laatste zegt hij: “Het is je vervloekte eigen schuld, dat het zover gekomen is [...]. Als je het toestaat, als je er bij zit te lachen wanneer je vrouw het met een ander probeert aan te leggen, verdien je, dat ze je bedriegt. [...]. Wat hebben jullie Hollandse mannen voor bloed in je lijf, dat je zoiets met je vrouw laat gebeuren?” (pg. 342).

Belangrijk voor de Morena’s is de schone schijn, de buitenwereld, de anderen. Als Evelien zich volgens Edgardo te vrij heeft gedragen met een andere man, zegt hij: “Jij hebt mij belachelijk gemaakt tegenover al onze kennissen. Iedereen heeft je gezien en op je gelet. Morgen praat heel Curaçao er over” (pg. 107). Dit punt komt ook naar voren als Evelien na de verhuizing naar Parera besluit om een cursus over Nederlandse literatuur te gaan geven om op die manier wat geld te verdienen. Voor Edgardo is dit onacceptabel; ze mag de cursus gratis geven,

ze mag het geld dat ze verdient aan een goed doel geven, maar ze mag het geld absoluut niet zelf houden. Hij legt Evelien uit waarom niet:

Omdat je mevrouw Morena de Castello bent en in de kleine gemeenschap Curaçao woont. Het zou de indruk maken dat je bij mij tekort komt. [...] Het zou de indruk wekken, dat wij niet rond konden komen, dat Paai ons niet genoeg geld geeft om zo royaal te leven als wij Morena's gewend zijn. Dat zou hij natuurlijk als een ondragelijke schande voelen. Hij zou overtuigd zijn dat zijn positie op Curaçao er door werd aangetast, en z'n crediet er schade door zou lijden. [...] Je bent hier nauwelijks vijf maanden. Je kent de toestanden, de verhoudingen niet, je hebt geen idee van de geweldige rivaliteiten. (pg. 181-182)

Zoals op zo veel terreinen bepaalt Paai ook wat betreft de opvattingen over vrouwen en man-vrouwrelaties de ideeën van Edgardo, zo merkt Evelien. Paai stelt: "Jullie Hollandse vrouwen hebt ook geleerd om hoogmoedig en eigengereid te zijn, [...] Jullie bent vergeten, dat de mooiste en sterkste vrouwelijke deugden nog altijd toewijding en volgzzaamheid zijn" (pg. 141). Volgens Evelien getuigen Paai's ideeën van "belachelijke conservatisme" (pg. 142). Helaas deelt Edgardo de opvattingen van zijn vader: "Was zijn onmogelijke jalouzie er geen uitvloeisel van? En zijn methode om haar buiten alle mogelijke beslissingen te houden?" (pg. 142). Evelien probeert haar best te doen; aan haar zus schrijft ze: "Edgardo is het type man, dat een lief, dankbaar aanhalig vrouwtje nodig heeft en het lukt me boven verwachting goed om dat te zijn, want hij is verbazend gul en zorgzaam en altijd vol kleine attenties" (pg. 113). Desondanks blijven er wrijvingen en ruzies. Vriendin Constance geeft Evelien meer uitleg over de Curaçaose man:

Voor hij [= Edgardo] naar Holland ging, was hij net als al die andere rijke Curaçaose jongens, die niets anders doen dan drinken, dansen, in dure auto's rijden en vrouwen achterna lopen. Hollandse vrouwen wel te verstaan, die zoveel vrijer in hun verhouding met mannen zijn. Jagen op groot wild noemen de heren het en de aardigheid is er af, zo gauw de vangst gelukt is. [...] Een Curaçaose jonge man voelt zich als het ware verplicht om een mooie vrouw het hof te maken wanneer ze niet door haar man bewaakt en beschermd wordt. Telkens een ander avontuur, maar nooit een serieuze neiging. Zij zijn naar hun temperament en hun opvoeding veel meer Spanjaarden dan Hollanders. (pg. 168-169)

Volgens Edgardo is Evelien veranderd sinds ze op Curaçao is: "Weet je hoe of het is? Of er elke dag een stukje weg valt van de Evelien, die je was toen ik van je ging houden en er iedere dag wat bij komt van dat eigengereide, vechterige, dat een man als ik nu eenmaal nooit kan uitstaan. In geen enkele vrouw, en zeker niet in de mijne. Zo zie ik het" (pg. 220). Evelien geeft hem deels gelijk. Natuurlijk is ze veranderd op Curaçao, maar voor haar is ook zeker dat Edgardo

op Curaçao niet meer de man is op wie zij in Nederland verliefd werd. Ze weet ook hoe dat komt; de schuldige is “de oude tirannieke man op de Scharlooweg, die geen enkele andere opinie gedoogde dan zijn eigene” (pg. 220). Als Edgardo aan het einde van het boek een keuze moet maken tussen zijn familie en Evelien, zijn Nederlandse vrouw die zich niet wil conformeren aan de tradities en gewoontes van de Morena’s, is dat voor hem niet moeilijk. Na zijn ongeluk is alleen zijn moeder welkom in het ziekenhuis en zodra hij naar huis mag, vertrekt hij met haar voor een rustkuur naar het buitenland; hij wil Evelien niet meer zien. Zij krijgt een brief van een advocaat waarin de scheiding wordt geregeld. Omdat hun huwelijk nooit door de katholieke kerk is ingezegend, heeft het in feite nooit bestaan, zo begrijpt Evelien.

Met zoveel woorden stond er: hij was niet werkelijk met je getrouwd ... je bent niet meer dan zijn bijzit geweest. Hij bezwaart dus zijn geweten niet, hij bedrijft geen doodzonde. Neen, verweerden zich haar gedachten, dat heeft Edgardo niet zelf uitgedacht, zo is hij niet, zelfs niet in woede en wrok. Dat moet het werk zijn van de oude man, die ze zo diep in zijn trots gekwetst had en van de Spaanse vrouw, die haar, de Hollandse ketter, veel dieper moet hebben gehaat dan ze ooit had vermoed. Maar oh ... dit te moeten dulden! Zij Evelien van Eerdhuysen, dochter uit een protestants aristocratengeslacht. (pg. 396)

Met Feike, haar oude-nieuwe liefde, vertrekt ze naar Zuid-Amerika. De relatie die ze met hem heeft is anders dan die met Edgardo:

ondanks de vurige verliefdheid, de sterke binding, de diepe voldoening van het elkaar-toebehoren, had ze naast Edgardo steeds het gevoel behouden dat hij haar buiten een groot deel van zijn leven sloot en er een muur was, waarachter hij zijn ware zelf verborg. Terwijl het met Feike altijd geweest was, of hij haar bij de hand nam en binnen voerde in zijn eigen wereld, om samen met haar te zoeken naar de oplossing van de geweldige problemen waarmee zijn leven toen gevuld was (pg. 245)

Bij Feike vindt Evelien wat ze niet vindt bij Edgardo: vertrouwdheid en een gelijkwaardige relatie.

3. De ontvangst van *Dorstig paradijs*

Direct na verschijning wordt *Dorstig paradijs* in verschillende Nederlandse kranten gerecenseerd. In de *De Gooi en Eemlander* van 8 augustus 1949 wordt het boek beschreven als “een roman, die het lezen alleszins waard is”; een “onderhoudend geschreven werk” dat de Nederlandse lezer in staat stelt de “mentaliteit en de levensomstandigheden in de West [te] begrijpen.” Een soortgelijk oordeel

publiceert *Twentsch dagblad Tubantia* op 20 augustus 1949 in de rubriek Boek en Tijdschrift. Volgens de anonieme recensent is *Dorstig paradijs* "een interessant boek voor hen, die iets meer willen weten van het 'paradijs' Curaçao en daar het vlot te lezen is, zal het zijn weg wel vinden." Ook in de Indische pers wordt er aandacht besteed aan de roman. Het *Nieuwsblad voor Sumatra* is positief en meldt op 23 augustus 1949:

de merkwaardigheid van dit boek schuilt hierin, dat het gegeven vrij alledaags is (huwelijksgeeluk, teleurstelling, scheiding, nieuw geluk met 'de ander'), doch door de auteur via een scherpe blik, eenvoudige taal en uitmuntende milieu-schildering is uitgewerkt tot een ongemeen boeiend geheel. [...] De aantrekkelijkheid van het boek wordt nog verhoogd door de actualiteit der naoorlogse Curaçaose problemen die direct of zijdelings in het verloop van het verhaal worden betrokken.

Het in Semarang verschijnende *De locomotief* is heel wat negatiever; op 6 september 1949 noemt de krant *Dorstig paradijs* "anti-Curaçao's en ten dele 'racistisch.'"

Zeer negatief is de recensie van H[endrik] de W[it], die op 20 augustus 1949 in het *Algemeen Handelsblad* verschijnt. Anders dan de recensenten van *De Gooi en Eemlander* en het *Nieuwsblad voor Sumatra*, benadrukt De Wit, die Curaçao goedkende omdat hij er jaren had gewoond, dat het door Hulshoff geschetste beeld van het eiland weinig realistisch is: "Wie de werkelijke toestanden in Curaçao kent zal zich aan de beschrijvingen in dit boek voortdurend ergeren. De toestanden [...] zijn wel zeer eenzijdig belicht, soms schijnbaar juist naar feiten, maar volkomen onjuist naar psychologische waardering." Volgens de recensent wijzen de vele fouten in dit boek erop "dat dit boek uit gegevens, die uit Curaçao werden verstrekt, in Nederland is herschreven." Het eindoordeel over het boek is ronduit negatief: "Dat dit boek, zoals de uitgever meent, de banden tussen Nederland en Curaçao zal kunnen helpen aanhalen, lijkt ons op zijn zachtst gezegd onwaarschijnlijk."

Weinig positief zijn ook de reacties op Curaçao zelf, wat gezien de negatieve manier waarop het eiland wordt beschreven, niet zo verwonderlijk is. Terwijl verschillende niet-Antilliaanse reacties, bijvoorbeeld de hierboven genoemde, benadrukken dat het boek een interessante en goede indruk geeft van Curaçao, wijst men er op het eiland zelf op dat het door Adriaan Hulshoff gegeven beeld volstrekt niet juist is. Kenmerkend voor de Antilliaanse reacties is een stuk van Henk Dennert, dat verschijnt in het tijdschrift *De Westindiër* en op 29 juli 1952 wordt overgenomen door de krant *Amigoe di Curaçao*. Dennert schrijft:

Ik wil hier niet tekeer gaan tegen een boek, maar erop wijzen, hoe noodlotig het kan zijn, wanneer iemand, die voor een paar maanden op Curaçao is geweest, en die waarschijnlijk niet eens met een werkelijke Antilliaan

in aanraking is gekomen, een geheel verkeerde voorstelling van het dagelijkse leven aldaar gaat geven.

De schrijfster heeft zich blind gestaard op de beschrijving van een Antilliaan en een exotisch eiland. Het is haar inderdaad gelukt een zekere exotische sfeer te suggereren. Door het scheppen van een eigen Antilliaanse figuur heeft zij te weinig aandacht besteed aan de Nederlandse tegenspeelster, waardoor de tegenstelling tussen goed en kwaad niet voldoende uitkomt, omdat het goede grote fouten blijkt te bezitten.

Ook de Antilliaan heeft inderdaad, als ieder ander mens zijn fouten, maar de romannetjesachtige ontrouw zal men weinig op het eiland aantreffen, althans in de Antilliaanse kringen.

We hebben reeds meerdere malen dit soort boeken kunnen lezen en kunnen luisteren naar radio-causerietjes van personen, die de eilanden in de Caraïbische Zee zo subjectief mogelijk uit hun Nederlands oogpuntje beschouwen. Daarmee vertribelen zij niet alleen de massa, maar scheppen bovendien wanverhoudingen. Het ware beter, wanneer zij hun onmacht, het vreemde te begrijpen, uithuilen op de brede boezem van tante Marie.

Ondanks de wisselende reacties was *Dorstig paradijs* voor uitgeverij Strengholt een succes. Tussen 1949 en 1961 verschenen er maar liefst acht drukken van de roman, terwijl in 1950 de Weense uitgeverij Ullstein Verlag ook een Duitse vertaling op de markt bracht onder de titel *Dürstendes Paradies. Ein roman aus Curaçao*.

4. Wie was Adriaan Hulshoff?

In de verschillende publicaties over *Dorstig paradijs* is de identiteit van de schrijver vrijwel steeds een punt van aandacht. Zo meldt de *Leeuwarder Courant* op 7 oktober 1949 op basis van informatie van uitgeverij Strengholt het volgende:

De schrijver, in de Nederlandse letteren een onbekende, zou volgens een mededeling van de uitgever op de omslag van het boek een Hollander zijn, die vele jaren in Indië werkzaam was, maar bij het begin van de Japanse invasie kans zag van Java te ontsnappen en via Australië naar Curaçao te komen. Einde 1946 was hij in Nederland teruggekeerd en had toen, om in de leemte aan kennis betreffende Curaçao te voorzien, deze roman geschreven.

Voor De Wit staat buiten kijf dat de naam Adriaan Hulshoff een pseudoniem is. In zijn recensie in het *Algemeen Handelsblad* schrijft hij: "Het is [...] duidelijk, dat de naam Hulshoff een pennenaam is, te meer daar iemand onder die naam op Curaçao onbekend is." Hij voegt daar aan toe: "Het is ook duidelijk, dat dit

boek niet door een man, maar door een vrouw moet zijn geschreven. [...] Dit boek kan ook niet zijn geschreven door iemand, die nog nooit geschreven heeft en zo maar eens een 'romannetje' gaat schrijven." Er zijn al met al voor De Wit redenen om aan te nemen dat Jo van Ammers-Küller (1884-1966) zich verbergt achter de schuilnaam Adriaan Hulshoff. Anders dan uitgever Strengholt meldt, is de auteur van *Dorstig paradijs* dus helemaal geen onbekende in de Nederlandse letteren, maar een schrijfster die in de vooroorlogse periode een zeer veel gelezen auteur was.

Figuur 2. Jo van Ammers-Küller; bron: www.damescompartiment.nl

Van Ammers-Küller dankte haar bekendheid met name aan *De opstandigen*, een "feministische familieroman" (Bel 2015: 643) met een "instant succes" (Meijer 1993: 683). Terwijl de officiële literaire kritiek weinig van Van Ammers-Küller moet hebben, dit tot haar niet geringe frustratie, wordt ze in de periode voor de oorlog goed verkocht en veel gelezen, en niet alleen in Nederland. Ze heeft een groot publiek in Duitsland, waar vertalingen van haar romans gretig aftrek vinden en waar ze zeer regelmatig op tournee gaat. Dat ze daarbij op z'n zachtst gezegd een weinig kritische houding aan de dag legt ten aanzien van de politieke ontwikkelingen onder Hitler blijkt bijvoorbeeld tijdens het in 1933 gehouden congres van de PEN-club in Dubrovnik. Meer hierover is te vinden bij Ross (1999).

Tijdens de oorlog past Van Ammers-Küller volgens Venema (1988: 42) keurig in het rijtje auteurs die aanhangers waren van de Nieuwe Orde en door de nationaal-socialisten hooglijk werden gewaardeerd: "Toen in november 1941 de directeur-generaal van de Nederlandsche Omroep aan het Departement [van Volksvoorlichting en Kunsten] de namen en adressen vroeg van betrouwbare literatoren, gaf het Departement prompt een lijst met namen, waarop notoire nationaal-socialisten als Jo van Ammers-Küller, Roel Houwink, Jan Eekhout, Steven Barends en Henri Bruning" (Venema 1988: 141). Van Ammers-Küller heeft contacten met vooraanstaande nazi's als Meinoud Rost van Tonningen en Tobie Goedewaagen en wordt om te kunnen blijven publiceren lid van de Kultuurkamer. Na de oorlog krijgt ze van de Eereraad voor de Letterkunde tot juli 1951 een publicatieverbod wegens collaboratie met de Duitsers. Tussen november 1947 en april 1948 verblijft de schrijfster een paar maanden op Curaçao, waar haar zoon en schoondochter wonen (Van Kempen en Rutgers 2005: 695; Venema 1990: 241).

Het hierboven genoemde artikel van Hendrik de Wit in het *Algemeen Handelsblad* wordt opgepikt door de *Amigoe di Curaçao*, die op 28 september 1949 meldt dat er "veel gerucht is ontstaan rond het boek *Dorstig paradijs*." In het stuk draait het vooral om de vraag of de auteur inderdaad Jo van Ammers-Küller is. Als dat zo is, is vervolgens de vraag hoe er omgegaan moet worden met het feit dat zij het haar opgelegde publicatieverbod heeft overtreden. De krant meldt dat vooruitlopend op een eventueel juridisch proces, de lokale boekhandel Salas reeds heeft aangegeven het boek niet te verkopen. In een door de *Amigoe* gepubliceerd commentaar van de firma valt te lezen dat "wij deze maatregel genomen hebben, niet in verband met de inhoud van het boek, doch uitsluitend vanwege de persoon, die zich achter de naam Adriaan Hulshoff schuil houdt." De ontmaskering van Adriaan Hulshoff en de gevolgen die een en ander had voor Van Ammers-Küller worden beschreven door Venema (1990: 241):

Vanaf het begin gingen er geruchten dat de auteur Adriaan Hulshoff in werkelijkheid Jo van Ammers-Küller was en deze werden versterkt door een brief vanuit Willemstad, Curaçao, van boekhandel Salas, waarin duidelijk werd gesteld dat Adriaan Hulshoff en Jo van Ammers-Küller één en dezelfde persoon waren. Salas kwam met geen enkel bewijs, maar wellicht had de eigenaar contact met Jo van Ammers-Küller gehad tijdens haar verblijf op het eiland en had hij uitlatingen van haar gehoord die hem deze zekerheid gaven.

De zaak krijgt de aandacht van de Vereeniging van Letterkundigen, die aanstuurt op een justitieel onderzoek: aangezien overtreding van het door de Eereraad opgelegde publicatieverbod strafbaar is, heeft Van Ammers-Küller een probleem. Op 5 maart 1951 komt de zaak voor de rechter; Venema (1990: 241-242) geeft de volgende samenvatting:

Jo van Ammers-Küller voerde aan dat de roman was geschreven door ene Annie Koster, een vrouw die ze persoonlijk niet kende en die een vriendin van haar schoondochter was. Deze had haar de roman gestuurd met het verzoek te zien of er een uitgever voor gevonden kon worden. Niemand geloofde haar verhaal. Als getuige-deskundige werd de *Algemeen Handelsblad*-redacteur H. de Wit opgeroepen. 'Hij zei ervan overtuigd te zijn, dat verdachte de schrijfster van de roman is,' aldus de NRC, 'het is in zekere zin een familieroman en het woordgebruik, de indeling en de werkwijze wijzen op het oeuvre van de verdachte. Ook meende hij aan het boek te kunnen constateren, dat de schrijver in de oorlog niet geheel de zaak van Nederland en de Geallieerden toegedaan is geweest. Het boek zou verder niet ter plaatse kunnen zijn geschreven, getuige het niet goed doorwerkt zijn van de couleur locale, welke verdachte in korte tijd wel kan hebben ervaren, hetgeen echter nog niet wil zeggen, dat deze goed is uitgewerkt.'

Al met al kon door het Openbaar Ministerie niet worden bewezen dat Van Ammers-Küller de schrijfster was van *Dorstig paradijs*, al twijfelde niemand eraan.³³ Aangezien het Van Ammers-Küller niet verboden was redactionele werkzaamheden te verrichten en ze geen betaling had gekregen voor haar werk, vond de schrijfster zelf dat ze geen straf verdiende. De Officier van Justitie was dat niet met haar eens en eiste vier maanden gevangenisstraf of duizend gulden boete. De rechter was het uiteindelijk wél met Van Ammers-Küller eens en besloot tot vrijspraak.

Sluitend bewijs dat Adriaan Hulshoff inderdaad Jo van Ammers-Küller was, is nooit geleverd, zoals Mathijsen (z.d.) terecht opmerkt. Echter, dat Adriaan Hulshoff een pseudoniem was, is nooit door iemand betwijfeld en een andere naam dan die van Van Ammers-Küller als de werkelijke schrijfster van *Dorstig paradijs* is nooit genoemd. In dit kader is het aardig om te zien dat de auteur van de roman, wellicht in een poging om een mogelijke verdenking af te wenden, een aantal negatieve opmerkingen over Duitsers en de NSB in de mond legt van het nadrukkelijk positieve personage Feike. Zo heeft hij het over "moffen" (pg. 249), over "nazi-tuig en de N.S.B.-ers" (pg. 277) en over "zo'n fanatieke Nazigek" (pg. 279). Aan de andere kant toont dezelfde Feike zich weinig positief over het naoorlogse Nederland: "Driekwart van de Nederlandse jongelingschap beweerde na de bevrijding, dat ze illegaal hadden gewerkt. [...] En na die bevrijding, waar ze helemaal niet aan te pas kwamen, vierde de baantjesjagerij en de vriendjesbevoorrechtiging hoogtij" (pg. 195).

³³ Het feit dat *Dorstig paradijs* was verschenen bij Strengholt, een uitgeverij die in de oorlog ook niet brandschoon was gebleven (Venema 1992), maakte de zaak er voor Van Ammers-Küller natuurlijk niet gunstiger op.

Toen Jo van Ammers-Küller in 1966 overleed, was ze als schrijfster zo goed als vergeten. In studies over de literaire wereld in oorlogstijd, bijvoorbeeld van Venema (1988, 1989, 1990, 1992) en Groeneveld (2001), ontbreekt ze niet en haar feministische roman *De opstandigen* uit 1925 wordt genoemd in overzichtswerken als bijvoorbeeld Bel (2015). In overzichten van de Antilliaanse literatuur wordt Adriaan Hulshoff altijd genoemd in de paragraaf over de passanten. Smit en Heuvel (1976: 83) karakteriseren *Dorstig paradijs* als “een zuur boek, erg anti-Curaçaos.” Van Kempen en Rutgers (2005: 695) geven het boek hetzelfde etiket: “een nogal zurig werk met veel kritiek op de eilandbewoners gezien door een superieure Nederlandse bril.”

5. Slotopmerkingen

Op basis van *Dorstig paradijs* kon de Nederlandse lezer anno 1949 concluderen dat het leven op Curaçao niet slecht was, zeker niet in vergelijking met het dagelijkse bestaan in het grauwe, armoedige Nederland. Aan de andere kant liet het verhaal van Evelien ook duidelijk zien dat het eiland geen paradijs was en dat het als buitenstaander moeilijk was om de Curaçaose samenleving echt te begrijpen en er werkelijk deel van uit te maken. Hulshoff toonde verder aan dat er over actuele politieke kwesties, zoals de verhouding tussen de eilanden in het Caribisch gebied en Nederland, de relatie met Venezuela, de vraag welke rol de landbouw en de oude plantages nog konden spelen in de economie van Curaçao, verschillende opvattingen bestonden. Via de belevenissen van Evelien kon de Nederlandse lezer ook ervaren dat de Curaçaose samenleving sociaal gesegmenteerd was en dat er weinig echte contacten bestonden tussen de verschillende bevolkingsgroepen. De groep die het Nederlandse lezerspubliek het beste van binnenuit leerde kennen, was die van de Spaans-joodse elite, de groep waar de familie Morena de Castello deel van uitmaakt. Hulshoff toonde de lezer een sociale klasse waar tradities en het ‘zo-doen-we-dat-hier-nu-eenmaal’ de gang van zaken bepalen. De vader blijkt bij dit alles het onbetwiste hoofd van de familie; zijn gezag staat niet ter discussie. Het Nederlandse publiek kwam weinig te weten over de donkere bevolking van Curaçao. De ‘negers’ in *Dorstig paradijs* bleken vrijwel zonder uitzondering lui en dom. Wat ze vinden en denken over welk thema dan ook, blijft volstrekt onduidelijk. De Nederlandse lezers kregen verder een weinig positief beeld van hun landgenoten op het eiland; ze klagen over alles, maar profiteren daarnaast zo veel mogelijk van de goede dingen die Curaçao te bieden heeft.

Zoals we al zagen presenteerde uitgeverij Strengtholt Adriaan Hulshoff nadrukkelijk als een passant. De auteur zou iemand zijn met een Indisch verleden

die korte tijd op Curaçao had verbleven en zijn aldaar opgedane indrukken met het Nederlandse publiek wilde delen om op die manier de banden tussen Nederland en Curaçao aan te halen. Het is zeer de vraag of dat laatste via de belevissen van Evelien en Edgardo is gelukt. Duidelijk is dat het beeld dat de Nederlandse lezer van Curaçao kreeg, verre van volledig was en daarbij sterk vertekend. De observaties die de lezer via de alwetende vertelinstantie en Evelien kreeg van Curaçao en zijn bevolking waren nadrukkelijk die van een buitenstaander. Evelien kan niet achter de Curaçaose schermen kijken, ze is vaak eenzaam, zit vol onbegrip en voelt zich onbegrepen. Ze hoort er niet bij; in een brief aan haar zus schrijft ze: "Begrijp je, dat ik me nog aldoor als 'passant' voel?" (pg. 112). Haar schoonzus Betsy maakt duidelijk dat ze er waarschijnlijk nooit helemaal bij zal horen. Tegen Edgardo zegt ze: "Zul je [...] nooit vergeten dat ze geen Curaçaose is en het ook niet wordt omdat ze met jou getrouwd is?" (pg. 79).

Aan de andere kant is het interessant dat er in *Dorstig paradijs* enkele thema's en motieven worden aangestipt die typisch Caribisch zijn. Een voorbeeld hiervan is het motief van het vervallen plantagehuis. De failliete boedel van Sjon Jacob op de plantage Sint Paulus symboliseert het verdwijnen van de blanke koloniale macht (Rutgers 1986). Een motief dat hier in de Curaçaose context direct mee samenhangt en dat regelmatig opduikt in teksten van zowel passanten als lokale auteurs, is dat van de droogte en de dorst. Doordat de raffinaderij veel water nodig had, zakte het grondwaterpeil op Curaçao, waardoor landbouw heel lastig werd. Terwijl Sjon Jacob hardnekkig blijft verlangen naar de goede oude tijd, toont Sjon Alexander zich realistischer; hij heeft een deel van zijn land verkocht aan de Shell en gebruikt de plantage alleen nog als buitenhuis in de warme tijd. Droogte en dorst worden in het boek ook in figuurlijke zin gebruikt, met name als het gaat om het ontbreken van cultuur.

Dat een blanke man een niet-officiële relatie heeft met een zwarte vrouw, is een bekend gegeven in de Antilliaanse literatuur; we zien dit bijvoorbeeld bij Debrot, Van Leeuwen en Marugg. In *Dorstig paradijs* wordt nadrukkelijk een relatie verondersteld tussen Feike en de knappe huishoudster Josefa. Evelien wordt door haar volkomen genegeerd en voelt zich erg ongemakkelijk in haar aanwezigheid. Door haar Indische achtergrond lijkt ze echter met de relatie op zich weinig moeite te hebben: "natuurlijk leeft een blanke man in de Knoekoe met een negermeid, zoals hij in Indië met een Javaanse of een Maleise zou leven" (pg. 238).

De soms moeizame verhouding tussen Curaçao en Venezuela, het grote buurland dat tegelijkertijd een onmisbare vriend en een voortdurende dreiging is, wordt in *Dorstig paradijs* becommentarieerd door Sjon Alexander en Sjon Jacob. Hetzelfde motief is bijvoorbeeld ook te vinden in de roman *De Verwachting* van Maria Miranda. De manier waarop de Nederlanders worden beschreven

(roddelend, mopperend, feestend, maar zonder enige intentie tot echte integratie), is een bekend gegeven in tal van andere passantenromans, bijvoorbeeld in *Een muur van blauw* (1973) van Dolf de Vries, dat Aruba als decor heeft.

Beller en Leerssen (2007: xiv) merken op dat “the European perspective on distant nations and societies is perspectivally and eurocentrically foreshortened, and will reduce real-world complexities into simplified clichés even more drastically than is the case in the intra-European process of cross-cultural stereotyping.” Het beeld dat Adriaan Hulshoff ons voorschotelte van Curaçao is een mooi voorbeeld van deze “simplified clichés.” *Dorstig paradijs* was de eerste passantenroman die na de Tweede Wereldoorlog over de Antilliaanse eilanden verscheen. Een interessante vraag is of de literaire verbeelding zoals gepresenteerd door Adriaan Hulshoff een zeer persoonlijke was of dat de manier waarop de Curaçaose zaken werden beschreven paste in een algemener beeld dat men in Nederland had van de kolonie. Voor dit laatste pleit wellicht het feit dat het boek, ondanks alle negatieve commentaren uit met name Curaçao, in de jaren vijftig een aantal malen ongewijzigd werd herdrukt.

Om de hier gestelde vraag te kunnen beantwoorden zouden andere passantenromans die verschenen in de jaren direct voor en na de totstandkoming van het Statuut in 1954, nader geanalyseerd moeten worden. Een dergelijke literaire analyse kan een bredere indruk geven van het Nederlandse perspectief op het Caribische deel van het Koninkrijk in de eerste periode na de Tweede Wereldoorlog. Een perspectief dat naar we mogen aannemen mede bepalend was voor het doen en laten van de Nederlandse onderhandelaars tijdens de rondetafelconferenties over de nieuwe staatkundige verhoudingen in het Koninkrijk.

Bibliografie

- Bel, Jacqueline. 2015. *Bloed en rozen. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1900-1945*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.
- Beller, Manfred. 2007. “Perception, Image, Imagology.” *Imagology. The Cultural Construction and Literary Representation of National Characters. A Critical Survey*. Eds Manfred Beller en Joep Leerssen. Amsterdam-NewYork: Rodopi. 3-16.
- Beller, Manfred en Joep Leerssen, eds. 2007. *Imagology. The Cultural Construction and Literary Representation of National Characters. A Critical Survey*. Amsterdam-New York: Rodopi.
- “Boek en Tijdschrif.” 1949. *Twentsch dagblad Tubantia*. 20 augustus 1949.
- “Boekbespreking. *Dorstig paradijs*.” 1949. *De Gooi- en Eemlander*. 8 augustus 1949.
- “De boekenplank. *Dorstig paradijs*.” 1949. *Het nieuwsblad voor Sumatra*. 23 augustus 1949.
- Dennert, Henk. 1952. “Henk Dennert geeft zijn mening over een niet-Antilliaans boek over een Antilliaan.” *Amigoe di Curaçao*. 29 juli 1952.

- Groeneveld, Gerard. 2001. *Zwaard van de geest. Het bruine boek in Nederland 1921-1945*. Nijmegen: Uitgeverij Vantilt.
- Hoetink, Harmannus. 1958. *Het patroon van de oude Curaçaose samenleving*. Assen: Van Gorcum.
- Hulshoff, Adriaan. 1949. *Dorstig paradijs. Een Curaçaose roman*. Amsterdam: A.J.G. Streng-holt's Uitgeversmaatschappij N.V.
- Kempfen, Michiel van en Wim Rutgers, eds. 2005. *Noordoostpassanten. 400 Jaar Nederlandse verhaalkunst over Suriname, de Nederlandse Antillen en Aruba*. Amsterdam/Antwerpen: Uitgeverij Contact.
- "Kunst. Opzienbarende literaire kwestie. Jo van Ammers-Küller in opspraak." 1949. *Leeuwarder Courant*. 7 oktober 1949.
- Leerssen, Joep. 2007. "Imagology: History and Method." *Imagology. The Cultural Construction and Literary Representation of National Characters. A Critical Survey*. Eds Manfred Beller en Joep Leerssen. Amsterdam-New York: Rodopi. 17-31.
- Mathijssen, Alma. z.d. "Een eenzijdig verhaal - deel 1 en deel 2." 1 juli 2019. <<http://literatuurmuseum.nl/artikelen/een-eenzijdig-verhaal>>.
- Meijer, Maaïke. 1993. "16 juni 1937: Annie Romein-Verschoor krijgt de dr. Wijnaendts Francken-prijs voor *Vrouwenspiegel*. De schrijvende vrouw en de kritiek." *Nederlandse literatuur, een geschiedenis*. Ed. M.A. Schenkeveld-Van der Dussen. Groningen: Martinus Nijhoff Uitgevers. 682-689.
- Oostindie, Gert. 1998. *Het paradijs overzee. De 'Nederlandse' Caraïben en Nederland*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.
- Ross, Leo. 1999. "Jo van Ammers-Küller in Dubrovnik. 1933: Een congres van de internationale PEN-club in Dubrovnik." *Literatuur* 16: 225-232.
- Rutgers, Wim. 1986. *Dubbeltje lezen, stuivertje schrijven. Over Nederlandstalige Caraïbische literatuur*. Oranjestad: Charuba-Den Haag: Leopold.
- _____. 1996. *Beneden en boven de wind. Literatuur van de Nederlandse Antillen en Aruba*. Amsterdam: De Bezige Bij
- _____. 2007. *De brug van Paramaribo naar Willemstad. Nederlands-Caribische en Caribisch-Nederlandse literatuur (1945-2005)*. Curaçao: Fundashon pa Planifikashon di Idioma (FPI) en Universiteit van de Nederlandse Antillen (UNA).
- Smit, C.G.M. en W.F. Heuvel. 1976. *Autonom. Nederlandstalige literatuur op de Antillen*. 2e druk. Rotterdam: Flamboyant/P.
- Venema, Adriaan. 1988. *Schrijvers, uitgevers en hun collaboratie*. Deel 1. *Het systeem*. Amsterdam: Uitgeverij De Arbeiderspers.
- _____. 1989. *Schrijvers, uitgevers en hun collaboratie*. Deel 2. *De harde kern*. Amsterdam: Uitgeverij De Arbeiderspers.
- _____. 1990. *Schrijvers, uitgevers en hun collaboratie*. Deel 3A. *De kleine collaboratie*. Amsterdam: Uitgeverij De Arbeiderspers.
- _____. 1992. *Schrijvers, uitgevers en hun collaboratie*. Deel 4. *Uitgevers en boekhandelaren*. Amsterdam: Uitgeverij De Arbeiderspers.
- "Wie is onze Adriaan? Het vermoeden is op tante Jo, de uitgeverij zwijgt evenwel." 1949. *Amigoe di Curaçao*. 28 september 1949.
- Wit, Hendrik de. 1949. "Een Curaçaose roman van verwerpelijke strekking." *Algemeen Handelsblad*. 20 augustus 1949.

